

**İZMİR İLİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARI****İzmir's Traditional Women's Dances****Hale YAMANER OKDAN \*****ÖZ**

Bu yazı Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiş 'İzmir İli Geleneksel Kadın Oyunlarının Tespiti' başlıklı 17-DTMK-002 kodlu bilimsel araştırma projesinden üretilmiştir.

Kadın ve kızlarca oynanan zeybeklerin yumuşatılmış biçimlerine Ege yöresinde Kadın Oyunları ya da Kadın Zeybeği-Kadın Zeybek Oyunu adı verilmektedir (Demirsipahi, 1975: 351). Bu çalışma İzmir ili geleneksel oyun kültüründe *zeybek* türü kadın oyunlarını konu alır. Erkekler tarafından veya karma (alaca) oynanan oyunlar incelemeye tabi tutulmamıştır.

Araştırmanın bölgesi İzmir il merkezi, Menemen, Bergama, Ödemiş, Cumaovası ilçeleri ile sınırlandırılmıştır. Oyunun gerek yapısal, gerek işlevsel unsurlarının, üretim ve aktarımının kültürel yapıya bağlı oluşu düşüncesinden hareketle, kadın oyun icralarının ait oldukları kültürel yapı ve bağlam özellikleri ile incelenmesi uygun görülmüştür. Belirlenen bölgelerde gerçekleştirilen alan çalışmaları sonucunda; kadın oyun geleneğinin günümüzde ne şekilde sürdürüldüğü, oyunların il genelinde sergiledikleri benzerlikler yanında sahip olunan yerel çeşitlilik izaha çalışılarak tespit, analiz, mukayese ve tasniflerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada İzmir ili geleneksel kadın oyunları köy ve kent kültürü bağlamında; kuralları, türleri, zaman ve mekân yapısı, düzenlemesi, dans olaylarının düzenlenmesinde maddi ve kişisel koşullar ile dans ve müzik repertuarı, kullanılan çalgılar, müzisyen kimlikleri bağlamlarında ele alınarak incelenmektedir. Geleneksel kadın oyunlarının incelenmesi ile İzmir ili oyun geleneğine dair var olan bilgiye katkı sağlanması hedeflenmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Kadın zeybek, İzmir kadın oyunları, Geleneksel kadın oyunları, Zeybek, Geleneksel dans.

**ABSTRACT**

This article was produced from the scientific research project coded 17-DTMK-002 titled 'Detection of Traditional Women's Dances in İzmir Province' supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit.

The softened forms of zeybeks danced by women and girls are called Women's Dances or Women's Zeybek-Female Zeybek Dances in the Aegean region. This study deals with zeybek type women's dances in the traditional dance culture of İzmir province. Dances performed by men or mixed were not reviewed.

The region of the research is limited to İzmir city center, Menemen, Bergama, Ödemiş, Cumaovası districts. Considering that the production and transmission of both the structural and functional elements of the dance depend on the cultural structure, it has been deemed appropriate to examine the performances of women's dances with the characteristics of the cultural structure and context they belong to. As a result of the field researches carried out in the determined regions, how the women's dance tradition is maintained today, the similarities of the dances throughout the province as well as the local diversity have been tried to be determined, analysis, comparison and classification have been made.

In this study, traditional women's dances in the province of İzmir in the context of village and urban culture; rules, types, time and space structure, arrangement, material and personal conditions in the organization of dance events, dance and music repertoire, instruments used, musician identities are examined. By examining traditional women's dances, it is aimed to contribute to the existing knowledge about the İzmir province dance tradition.

**Keywords:** Woman zeybek, İzmir women's dances, Traditional women's dances, Zeybek, Traditional dances.

**Araştırma Makalesi/Research Article Geliş Tarihi/Received Date:** 16.06.2023 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 29.06.2023

\* **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Doç. Dr., Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, hale.yamanerokdan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3278-5466

### EXTENDED ABSTRACT

This article was produced from the scientific research project coded 17-DTMK-002 titled 'Detection of Traditional Women's Dances in İzmir Province' supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit.

The softened forms of zeybeks danced by women and girls are called Women's Dances or Women's Zeybek-Female Zeybek Dances in the Aegean region. (Demirsipahi, 1975: 351). In the studies on the traditional dance and music culture of İzmir province, information about male performances has been given weight. Zeybek culture and history, playing techniques of instruments, male music and dance performances etc. In the studies focusing on the subjects, it has been seen that there is no study examining the traditional women entertainments with dance or music and the regional richness observed in these entertainment environments. That's why, it is thought that the determination and analysis of the traditional women's dances of the province of Izmir is of great importance in order to understand the regional game culture.

Based on this aim, this research project focuses on women's zeybek dances in the traditional dance culture of Izmir. Considering that the production and transmission of both the structural and functional elements of the dance are dependent on the cultural structure, it has been deemed appropriate to examine the performances of women's dances with the characteristics of the cultural structure and context they belong to.

The research area is limited to İzmir city center, Menemen, Bergama, Ödemiş, Cumaovası districts. Participant observation and interview methods were used in the compilation of the material in the project, which was carried out based on the execution. Structural, comparative, functional and performance folklore theories and methods were used in the classification and analysis of the detected material. In our research, twenty-five resource people were interviewed, nine dances and folk songs that were not included in the repertoire were determined and added to the repertoire.

As a result of our research, it is seen that the context features of the traditional dances performed by women in İzmir largely exhibit a similar structure. Areas used in regional women's dances are indoor areas such as inside houses or courtyards. Izmir traditional women's dances are commonly included in the feast, hidrellez, nevrüz and wedding traditions. Engagement and henna and wedding entertainments, especially from marriage traditions, are the times when women's dances are most intense.

The musical element of women's dances is another structural element we examined. In the women's dances of the region, music takes place in two ways, instrumental and vocal. Instrumental performance consists of rhythm instrument performance. Melodic accompaniment is not performed with another instrument to the melody that is vocalized. The percussion rhythm instruments used in local women's entertainments are tambourine, darbuka, zilli tongs or basin, a jug-like household appliance. It is seen that the music is performed by the women of the region in the districts of Tire, Ödemiş and Mordoğan. In this musical performance, which takes place without a material expectation, the learning process takes place in natural life. However, there are professional female musicians in Menemen and Bergama. These people, who have made music a profession, learn the profession from their families who are musicians like themselves.

Today, the fact that male musicians can participate in women's entertainment has enabled the participation of various instruments such as clarinet and qanun in women's entertainment. As new instruments are added to

women's entertainment, a change is observed in the structure of existing instruments. While earthen darbukas called 'dümbek' were used in the past, metal darbukas are preferred today because it is known that both the skin and the body can be used more smoothly.

Structural features of women's dances such as movement structures, organizational forms, number of players exhibit the same features in traditional dances as in the past periods. Women's dances are performed with the number of players varying between one and six people throughout the province.

The dance establishment form, which is shaped depending on the number of players, is in the form of a circle in games played with more than two players. Transitions from circle to straight line are also seen in women's dances by going counterclockwise in the circle.

Another common feature of women's dances throughout the province is that there is no specific dance order. Women can perform any dance they want, regardless of age or marital status. Because of the fact that few dancers (usually one or two dancers) are up for the dance in crowded wedding parties, the number of dances that people will dance has been determined as one in order to give everyone the right to dance during the entertainment period.

In İzmir, the women's dances are not given a separate name. Women's dances, which are called "flat dance" in the region with its general name, are expressed with the name of the music accompanying the game. The dances consist of straight or diagonal walks in the direction of the circle and against the circle, jumping, and collapsing and turning.

In our interviews, folk dance trainers throughout the province of Izmir have a common opinion that folk dance competitions have a great impact on the new structure that folk dances won in the city centers. Due to the competition criteria, the traditional squatting and turning movements in the dances are not wanted to be done in order not to take risks, the movement sentences of the dance are changed, accelerated or slowed down to match the skate used in the staging, the dancer is danced in a running step or where he is, or the dancer's face is constantly facing the audience, etc. factors caused deterioration in dance structures.

Our research has provided the opportunity to examine the structure of traditional women's dances in İzmir, both within the tradition and within the body of various institutions in the city center, with their context, function and structural features. While explaining the similar and differentiating features of the games throughout the province, the reasons for the change observed today have been tried to be explained.

İzmir ili, geleneksel oyun kültürü bakımından zeybek türü oyunların ağırlıklı olarak oynandığı bir bölgedir. Geleneksel halk oyunlarında bir tür olan zeybek oyunları Ege (İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Muğla) bölgemizde zeybeklerin tek veya toplu olarak oynadıkları bir oyun çeşididir (Baykurt, 1946:19). İzmir yöresinde Bergama'dan Karaburun'a uzanan hat ve bu hattın karasal iç bölgeleri olan başta Ödemiş-Tire-Bayındır-Manisa ve yöresi zeybeklerin en yoğun yerleşim bölgeleriydi. Dolayısıyla bu bölgede en çok zeybek ezgisi üretilmiş olması doğaldır (Akdoğan, 2004: 1109).

Erkekler tarafından oynanan zeybek oyunlarının kadınlar tarafından oynanan şekline kadın zeybeği denmektedir. Kadın ve kızlarca oynanan, zeybeklerin yumuşatılmış biçimlerine Ege yöresinde Kadın Oyunları ya da Kadın Zeybeği-Kadın Zeybek Oyunu adı verilmektedir. (Demirsipahi, 1975: 351)

İzmir ili geleneksel oyun ve müzik kültürüne dair bugüne kadar yapılmış çalışmalarda erkek icralara yönelik bilgilere ağırlıklı yer verilmiştir. Zeybeklik kültürü ve tarihi, kullanılan çalgılar ve çalım teknikleri, erkek müzik ve oyun icraları vb. konular üzerinde yoğunlaşan çalışmalarda, kadınlara özgü icraların kapsamlı bir şekilde ele alınmadığı, özellikle dans ya da müzikli geleneksel eğlenceleri inceleyen bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmüştür.

“İzmir ili geleneksel kadın oyunlarının tespiti” başlıklı 17-DTMK-002 kodlu bilimsel araştırma projesinde, İzmir ilinde sadece kadınlar tarafında oynanan zeybek türü oyunlar incelenmiş, erkekler tarafından veya karma (alaca) oynanan oyunlar incelemeye tabi tutulmamıştır.

Projede araştırma alanı olarak İzmir il merkezi ile Menemen, Ödemiş, Bergama ve Cumaovası ilçeleri belirlenmiştir. Pandemi sürecinden dolayı yaşanan zorluklar nedeni ile araştırma programında yer almasına rağmen Cumaovası ilçesinde alan araştırması gerçekleştirilememiştir.

İzmir ili merkezi ile Ödemiş, Tire, Karaburun, Bergama ve Menemen ilçelerinde alan araştırmaları yapılmış, yirmi beş kaynak kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. Gerçekleştirdiğimiz çalışmada, İzmir ilinde kadınlar tarafından icra edilmekte olan geleneksel oyunların icra ortamları ve icra zamanları, icracı kimlikleri gibi çeşitli bağlam özellikleri ele alınan konular arasındadır. Kadınların oyunlu ortamlarının oyun ve müzik bağlamında incelendiği araştırmamızda İzmir oyun geleneğinde kadın icralarının yöresel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan alan çalışmaları İzmir ilinde kadınlar tarafından icra edilmekte olan geleneksel oyunların bağlam özelliklerinin büyük oranda benzer bir yapı sergilediğini gösterir. Bölge genelinde kına, düğün vb. oyun ve müziğin olduğu tüm kadın eğlence ortamlarında kullanılan mekânlar ev veya avlu içleri gibi kapalı alanlardır. Bölgede kadın ve erkeğin aynı mekânda eğlenmediği görülmektedir. Kadın eğlenceleri için bölge genelinde kapalı alanların tercih edilmesinin nedeni, oynayan kadınların erkekler tarafından izlenmemesidir. Kadın ve erkek arasındaki kaç-göç elli yıllık bir tarihi süre içerisinde terk edilmeye başlanmıştır. ‘Balolu düğün’ adı verilen salon düğünlerinin uygulanmaya başlanması ile kadın ve erkek birlikte aynı eğlencede yer almaya başlamışlardır.

İzmir ili genelinde açık alanda gerçekleşen tek kadın eğlencesi Bergama bölgesinde görülen “*martaval eğlencesi*”dir. Bergama’da Hıdırellez eğlencelerine “*martaval eğlencesi*” denir. Martaval eğlencesi açık alanda yapılmakla birlikte kadın ve erkekler için ayrı mekânlarda gerçekleşir. Genellikle genç kızlar tarafından yapılan bu eğlencelerde ağaca salıncak kurulur, börekler poğaçalar yapılır ve eğlenilir. Bir gece önceden bir çömleğin içine herkes bir takısını ve bir de mani yazıp atar. Ertesi gün martaval eğlencesi yapılırken çömlek ortaya konur. Bir martaval başı seçilir. Martaval başı evli bir kadın olmalıdır. Martaval başı çömleği alır ve köyde nasibi kapalı olan

bir kız varsa o kızın kafasının üzerinde tutarak çömleği açar ve içine atılanları tek tek çekmeye başlar. “Bu eşya, bu takı kimin?” diye sorar. Gösterdiği takı kiminse o kişi için o yılın nasibine çömlekten bir tane de mani çeker ve okur. Okunan mani o yılın nasıl geçeceği, sizin için nasıl bir uğur getireceğine dairdir.

Oyunların icra zamanları da bölge genelinde ortak özellikler sergiler. Kadınlar gündelik hayat içerisinde özel bir gün ve kutlama olmaksızın sadece birlikte hoş vakit geçirmek amaçlı bir araya gelirler. Kadınların kendi arasında yaptığı bu eğlenceler toplantı, gün gibi isimler altında gerçekleşir. Gerek il merkezi gerek ilçeler ve köylerde yapılan bu toplantılarda geleneksel oyunlar sergilendiği gibi gençlere oyunlar öğretilerek kültürel aktarım sağlanır.

İzmir geleneksel kadın oyun icraları yaygın olarak bayram, hidrellez, nevruz ve düğün gelenekleri içerisinde yer alır. Tire ilçesinde en görkemli eğlencelerden biri Cumhuriyet Bayramı kutlamalarıdır. Bu müzikli kutlamalar eski dönemde Tire ve civar yerleşim yerlerinde oldukça meşhurdur. Tire ilçesi Başköy köyü ilçenin büyük ve merkezde yer alan köylerindedir. Bölgede gerçekleştirdiğimiz yüz yüze görüşmelerde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için yukarı köylerden bu köye çalgıların geldiği, tüm civar köylerin burada toplanarak görkemli bir eğlence yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Kutlamalara katılan halk sadece Tire'nin köylerinden değildir. Aydın'dan da ilçedeki bayram kutlamalarına katılım çok olur. Günay'ın verdiği bilgilere göre Aydın'ın özellikle Çine ilçesi Göcek ve Savrandere köyleri ile merkez ilçesine bağlı eski ismi Gereniz olup şimdi yeni ismi ile Konuklu köyünden gerek bayram gerek düğün eğlencelerine katılım çok olur (Mehmet Serdar Günay, 10.12.2020, Tire).

Özellikle evlenme geleneklerinden nişan, kına ve düğün eğlenceleri geleneksel kadın oyunlarının en yoğun olarak gerçekleştiği zamanlardır. Düğünlerin süresi, çeşitli uygulamaların içeriği veya isimlendirmesi ilçeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin tüm bölgede nişan geleneği görülmekle birlikte Bergama'da nişan geleneğine farklı bir isim verilerek 'büyük nişan' denmektedir. Bunun nedeni Bergama'da söz kesme geleneğine 'küçük nişan' deniliyor olmasıdır. Bölgede söz kesme “küçük nişan”, nişan geleneği ise “büyük nişan” olarak adlandırılır. Büyük nişan kadın eğlencesinin olduğu, müzikli oyunlu bir uygulama olup, özellikle Bergama'nın Kozak bölgesinde yaygındır. Gelin kızın evinin avlusuna kadınlar davet edilir. Eğlence için yörenin profesyonel kadın müzisyenleri, dümbekçiler tutulur. Gelin olacak kızın başına sofra bezi büyüklüğünde bir bohça açılır. Gelen herkes üç, beş metre kumaş bohçanın üzerine koyarlar. O bohça dolduktan sonra düğümленir, kenara konur, yenisi açılır. Bu geleneksel uygulamaya bölgede “atkılı nişan” da denmektedir.

Yine gelin kıza kına yakma adeti tüm ilçelerde görülür. Ancak Tire, Menemen ve Mordoğan'da bu adete sadece kına denirken, Bergama'da “ana kınası” denir. “Gelin cuması” kadın eğlencesinin olduğu ve sadece Tire, Ödemiş bölgesine özgü bir düğün geleneğidir. Diğer ilçelerde uygulanmaz. İlçeler arası farklılıklar yanında aynı ilçenin köy veya mahallelerinde dahi uygulamalar değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Mordoğan beldesinde gelin ata bindirilmez. Ancak Karaburun'a bağlı diğer köylerin tamamında gelin ata bindirilir.

Düğün gelenekleri içerisinde her bölgede görülebilen hediyeleşme geleneği, söz kesildikten sonra veya isteme olduktan sonra kız ve erkek evi arasında olur. Kız ve erkek evlerinin birbirlerine tepsilerle hediyeler götürdükleri bu gelenek, Tire'de farklı bir biçimde uygulanır. Bölgede hediyeleşme tepsilerle değil şemsiyelerle yapılır. Bu nedenle geleneğe yörede “şemsiye düzme” denmektedir. Nişan öncesinde ilk olarak erkek tarafı şemsiyelerle ve bir dizi halinde kız evine giderler. Şemsiyeler güzelce süslenir. Çeşitli ikramlarla birlikte süslü şemsiyelerin üzerine gömleklik, eteklik kumaş, oyalı çember vb. hediyeler konur ve kız evine götürülür. Şemsiyeleri taşıyan grubun önünden bir çarşaf gider. Kız evine varıldığında bu çarşaf açılır ve hediye kim tarafından yollandığı

söylenerek çarşafın üzerine bırakılır. Hediyeleşmede önce erkek tarafı hediyelerini götürür. Şemsiyeleri taşıyanlar erkek tarafının yaşça büyük olan kadınlarıdır. Kadınların sayıca yetersiz kalması durumunda küçük erkek çocuklarından da yardım alınır. Ancak yetişkin erkeklerin bu törene katılmasına izin verilmez. Erkek tarafından yakın akraba ve dostlardan her biri bir şemsiye düzer. Kendi aldığı hediyeleriyle kendisi bir şemsiye süsler ve kendisi götürür. Şemsiye götürme sabahtan olur. Öğleden sonra da nişan merasimi yapılır.

Nişandan birkaç gün sonra veya takip eden bir hafta içinde kız tarafı iadeyi ziyarette bulunur. Bu sefer kız tarafı aynı şekilde damada hediyelerini götürür. Kadınlar tarafından uygulanan bu gelenekte oyun ve müzik yoktur. Ancak kişilerin maddi durumuna da bağlı olarak on, yirmi şemsiyenin rengârenk süslenerek düzülmesi bu gelenek çok güzel bir görsel şölen niteliğindedir. Örneğin Başköy inciri ile meşhur olan Tire'nin zengin ve büyük köylerinden birisidir. Burada şemsiye düzme geleneği hem hazırlanan şemsiyelerin sayısı hem verilen hediyeler bakımından oldukça ihtişamlı olur. Bölgede kız ve erkek evleri arası hediyeleşme günümüzde hala devam etmekle birlikte şemsiye düzme âdeti unutulmuştur.

Araştırmalarımız sonucunda geleneksel düğünlerin günümüzde azalmış olmakla beraber yapısal anlamda değişime uğrayarak uygulanmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Kaynak kişimiz Mehmet Çaylı 1979'un son günlerinde yapılan düğününün eski usul olduğunu ancak Tire bölgesinde 1980'den sonra geleneksel düğünlerin yapılmamaya başladığını belirtti (Mehmet Çaylı, 10.12.2020, Tire). Mehmet Serdar Günay Seksen İhtilali'nden sonra çoğu şeyin yasaklandığı ve yok olduğu bilgisini verir. Çok uzun bir süre yasaklar nedeniyle düğün ve eğlencelerin yapılamadığını ve bu zaman içerisinde çoğu geleneğin unutulduğunu söyler (Mehmet Serdar Günay, 10.12.2020, Tire). Mordoğan görüşmemizde kaynak kişi Mesude Çınarlı, günümüzde Mordoğan'da köy düğünlerinin çok nadir gerçekleştirildiğini belirtir (Mesude Çınarlı, 18.09.2020, Mordoğan). 1980 sonrası düğünlerin düğün salonlarında yapılmaya başlanması düğün geleneklerinde ve dolayısıyla geleneksel kadın eğlencelerinde pek çok yapısal değişime neden olmuştur.

Geleneksel kadın eğlencelerinde müzik unsuru incelendiğinde, il genelinde kadın oyunlarına müzik eşliğinin yine kadınlar tarafından gerçekleştirildiği görülür. Genellikle oyunlara sadece ritim çalgı ile vokal icra eşlik eder. Vokal ve ritim icrasını gerçekleştiren kadınlar bölgenin kendi halkından, yeteneği olduğu düşünülen ve sadece hatır için bu işi yapan kişiler olabildiği gibi, müzisyenlik mesleğini para kazanma amaçlı yapan profesyonel icracılar da olabilmektedir. Tire'de geleneksel ortamlarda çalgıcılık yapan, mesleği müzisyenlik olan kadın yoktur. Kadınlar kına geceleri, düğünler gibi kendi aralarında kapalı ortamlarda eğlenirken kendileri çalıp söylerler. Bir kişi *dümbek* çalar ve aynı zamanda türküyü seslendirir. İkinci kadın ritim çalmaz, sadece vokal olarak türküyü seslendirir. Türkünün icrasında iki kadın olmasının nedeni dönüşümlü olarak icrada bulunmalarıdır. Sesi yorulan kişi, türkü icrasını diğerine devreder. Mordoğan'da da eğlenceler için müzisyen tutulmaz. Oyun icrasına eşlik eden müzik, yine bölgenin kadınları tarafından yapılır. Bir kişi darbuka çalarken, diğer katılımcılar hep bir ağızdan türküyü söyler. Bölgede türküyü bir tek kişi söylemez. Oyuna tek kişinin kalktığı Mordoğan'da oyunu izleyen diğer kadınlar beraberce türküyü söylerlerken aynı zamanda alkışla tempo tutarlar. Bu kişiler sadece maddi bir talepte bulunmadan hatır gönül işi olarak dümbek çalıp söyleyen kişilerdir. Müzik icracılığını profesyonel anlamda yapan kadınlardan farklı olarak bu kadınlar sadece kendi tanıdıkları veya akrabalarının eğlencelerine katılırlar.

Bergama'da kadın eğlenceleri profesyonel kadın müzisyenler tarafından yapılır. Müzik mesleğini profesyonel olarak yapmayı tercih edenler, ailesi de birkaç kuşaktır bu meslekle ilgilenen roman kadınlardır. Türkan Pancar altmış sekiz yaşında, geçimini müzisyenlik yaparak kazanan bir kadındır. Kınık doğumlu olup dokuz yaşından beri

müziyenlik yapan Pancar, çocuk yaşlarda annesi ile işlere gitmeye başlar. Müziyenlik aile meslekleridir. Annesi, teyzesi, anneannesi darbuka çalar. Pancar ve ailesi için müzik, geçim kaynakları olmasının ötesinde, kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek ve yaşam tarzıdır (Türkan Pancar, 11.10.2020, Bergama) (Geniş bilgi için bkz Yamaner, 2015).

1956 doğumlu olan Emine Gençer doğup büyüme Bergamalıdır. İlkokul mezunu olan Gençer'in de müziyenliğe olan ilgisi ailesinden gelir. Annesi ve babası müziyendir. Babası trampet annesi ise darbuka çalarak geçimini sağlar. İki oğlu bir kızı olan Gençer'in çocuklarından hiçbiri bu mesleği seçmemiştir. Gençer, aile mesleklerinin kendisi ile biteceğini belirtir (Emine Gençer, 11.10.2020, Bergama).

Menemen'de de kadın eğlenceleri profesyonel kadın müziyenler tarafından yapılır. 1975 doğumlu Nigar Sezar, Menemen Ulucak'ta ikamet etmektedir. Mesleği müziyenlik olan Sezar, keman icracısıdır. Dedesi Selanik göçmeni olarak önce İzmir merkeze, oradan Menemen Günerli Mahallesi'ne gelip yerleşmiştir. Sezar'ın annesi ve teyzeleri de kendisi gibi müziyendir. Keman çalmayı annesi Rabia Kalkışlılar'dan öğrenir. Rabia Kalkışlılar altmış dört yaşında, doğma büyüme Ulucak'lı, keman icracısı bir müziyendir. Kendi bölgesinin tüm kadın düğün eğlencelerinin tanınan ve aranan bir müziyenidir. Kendisi yaşı ilerlediği için artık mesleğini yapmazken, kendi yerine yetiştirdiği kızı hem mesleği hem kendisinin çalıştığı bölgenin eğlence işlerini devralmıştır. Şu an Menemen merkez, Çukurköy, Emiralem, Helvacıköy, Yanıkköy, Doğaköy ve Süleymanlı Köyü kadın eğlencelerine kızı Nigar Sezar müziyen olarak çağrılmaktadır.

1981 doğumlu olan Pınar Baysal, annesi Selma Baysal gibi ritim çalmaktadır. Çaldığı enstrümanlar darbuka, def ve davuldur (Pınar Baysal, 03.11.2018, Menemen).. İlkokul mezunu olan Selma Hanım'ın da mesleği öğrenme süreci Nigar Sezar ile aynıdır. Çok küçük yaşlardan itibaren hem gözlemleyerek hem annesinin yardım ve yönlendirmeleri ile bu mesleği öğrenmiştir (Nigar Sezar, 03.11.2018, Menemen).

İster amatör ister profesyonel olsun, müzik icracısı yörenin müziklerini ve daha da önemlisi kimin hangi oyunu oynayacağını bilmelidir. Bölge genelinde kimin oyuna kalkacağını düğün yengesi veya değnekçi adı verilen, eğlencede düzeni sağlayan kişi karar verirken, oyuna kalkan kişinin oynayacağı oyunu müziyen bilir ve kendisine herhangi bir söylemde bulunulmadan o oyunun türküsünü çalıp söylemeye başlar.

Bölge genelinde kadın eğlencelerinde kullanılan enstrüman toprak dümbektir. Bergama'da dümbeğe def eşlik eder. Menemen araştırmamızda da bölgenin kadın eğlencelerinde eskiden darbuka ve defin birlikte kullanıldığı saptanmıştır. İzmir'de bu iki ilçe dışında def eşiksiz sadece dümbek icrası hakimdir. Dümbek çalan kadın bir veya iki kişi olur. Dümbeği bir kişi çalar, türküyü dönüşümlü olarak söylerler. İki kişi aynı anda türkü seslendirmez. Geçmiş dönemde toprak dümbek kullanılan Bergama, Ödemiş, Menemen, Mordoğan, Karaburun ve Tire bölgelerinde yakın zamanda toprak dümbek yerini bakır veya döküm darbukalara bırakmıştır.

İzmir ili geleneksel kadın eğlencelerinde vokal icraya sadece ritim çalgı eşlik ederken, Menemen ilçesinde profesyonel kadın müziyenlerin keman da icra ediyor olması bölge müzik icrasında çalgı çeşitliliğini arttırmıştır. Araştırmamızda görüşme imkanı bulduğumuz keman icracısı Rabia Kalkışlılar'ın altmış dört yaşında olduğu ve bölgesinin kadın eğlencelerinde aranan bir isim olduğu göz önüne alındığında, yaklaşık kırk, elli yıldır bölge kadın eğlencelerine ritim çalgı yanında kemanın da eşlik ettiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde Menemen kadın eğlencelerinde keman çalan Rabia Kalkışlılar'ın kızı, kırk yedi yaşındaki Nigar Sezar, düğünlere genellikle keman, darbuka ve deften oluşan çalgı takımıyla gitmektedir. Özellikle geçmiş

dönemlerde kadın eğlencesine sadece kadınların katılabildiğini ve bu nedenle çalgıların keman, darbuka ve def ile sınırlı olduğunu belirtir. Günümüzde kadın eğlencelerine erkek müzisyenler de kabul edilmektedir. Dolayısıyla Sezar'ın müzisyen grubuna bazen kanun ve klarnet de eklenir. Çoğunlukla tercih ettikleri çalgı takımı bir klarnet, bir keman, bir darbuka ve bir kanundan oluşmaktadır. Üç ile beş arasında değişebilen çalgı sayısını düğün sahibinin maddi durumu ve talebi belirlemektedir.

Salon düğünlerine İzmir genelinde “*Balolu Düğün*” denmektedir. Mehmet Serdar Günay'ın ifadesi ile daha önceleri köyün nüfusu çok fazla kalabalık değildi ve bu nedenle düğün için salon tutulmazdı. Düğün evlerde olur, düğün yemeği evlerde yenirdi. Düğünlere katılan kişi sayısının artmasına ek olarak düğünde müziğin orkestralar tarafından yapılmaya başlanması bu değişimin bir diğer nedenidir. Mehmet Serdar Günay durumu şöyle anlatır: “Bu orkestralar çıkınca düğünler balolu oldu. İşte filanca Ahmet'in düğünü baloluymuş. Bizim bu düğünler küçük görülmeye başlandı. Kız tarafı ben balonu düğün isterim ha baştan konuşalım diye diye bir zaman bu kültür böyle buraya kadar geldi. Eski adetlerimiz yok olmaya başladı” (Mehmet Serdar Günay, 10.12.2020, Tire).

Geçmiş dönem kadın eğlencelerinde müzik dümbekçiler tarafından yapılırken günümüzde onların yerini orkestralar almıştır. Orkestra klavye ve elektro bağlamadan oluşur. İlk zamanlar canlı müzik icra eden, güncel parçaları ve oyun havalarını seslendiren orkestralar zaman içinde yerini disk jokeylere bırakmıştır. Günümüzde disk jokey, bilgisayarının çalma listesine eklediği şarkılarla düğün eğlencesini yapmaktadır.

Yeni dönem salon düğünleri olan balolarda, orkestranın varlığı ses düzeni kullanımını da gerekli kılmıştır. Tire'deki gibi klavye ve elektro bağlama veya Menemen'deki gibi keman, klarnet, kanun, darbukadan oluşan orkestralar artık ses düzeni ile müzik yapmaktadır. Nigar Sezar salon düğününde ses düzeni kullanmalarından memnun olduğunu, en azından kendi çaldığını daha rahat duyabildiğini belirtir. Günümüzde akustik icra sadece müzisyenlerin düğün sırasında bir yerden bir yere gitmeleri gerektiğinde yani yolda yürüyerek çalmaları durumunda gerçekleşir.

Düğünlerin salonlarda ve orkestra eşliğinde yapılmaya başlanması, kadın oyunlarına müzik yapan kişilerin cinsiyetleri ve kullandıkları çalgılar bağlamında değişim getirdiği gibi icra edilen repertuvarda da değişime neden olmuştur. İzmir ili genelinde düğünlere artık geleneksel ezgilerin yerine günün popüler parçaları çalınmaktadır ki bunlar genellikle roman havası ve kırık havadır (kırık hava olarak Çiftetelli, Mevlana, Ankara havası vb.). Bu durum bölgenin geleneksel kadın oyunlarının da yavaş yavaş unutulmasına neden olmaktadır. Kaynak kişilerimizden Müesser Aktaş “geleneksel oyunları eski düğünlere oynardık, şimdi günümüzde biraz azaldı” derken (Müesser Aktaş, Görüşme, 18.09.2020, Mordoğan), Emsal Karadağ düğün salonlarında bu oyunların olmadığını, çünkü daha modern oyunların çıktığını belirtir (Emsal Karadağ, 18.09.2020, Mordoğan).

Günümüzde nadir de olsa gerçekleştirilen geleneksel düğünlere kadın oyunlarının yapısal anlamda değişim göstermediği görülür. Hareket yapıları, kuruluş formları, oyuncu sayıları gibi yapısal özellikler geleneksel oyunlarda geçmiş dönemlerle aynı özellikleri sergiler. Kadın oyunları il genelinde bir ile altı kişi arasında değişen oyuncu sayısı ile oynanır. Karaburun, Tire ve Ödemiş'te kadınlar çoğunlukla oyuna bir veya iki kişi kalker. Bergama'da oyuncu sayısı tek veya çift olabildiği gibi daha kalabalık da olabilmektedir.

Oyuncu sayısına bağlı olarak şekillenen oyun kuruluş formu iki kişi üzeri oyuncu sayısı ile oynanan oyunlarda daire formundadır. Dairede saat yönünün tersine ilerleyerek oynanan kadın oyunlarında daireden düz çizgiye geçişler de görülür. Hem iki sıra halinde karşılıklı hem daire formunda oynanan oyunlara örnek olarak Bergama



'Ey Yüceler' ve 'Entarisi Mavili' oyunları verilebilir. Karşılıklı çizgi formunda oynanan oyunlarda çift sayıda oyuncu zorunluluğu vardır. Menemen bölgesi oyunları sadece daire formunda oynanan oyunlar olmaları nedeniyle oyuncu sayısında çift sayı gereksinimi yoktur.

İl genelinde kadın oyunlarının bir diğer ortak özelliği belirli bir oyun sırasının olmamasıdır. Kadınlar istedikleri herhangi bir oyunu yaş veya medeni durumuna bakılmaksızın oynayabilirler. Kalabalık düğün eğlencelerinde az sayıda oyuncunun (genellikle bir veya iki oyuncu) oyuna kalkıyor olması nedeniyle, eğlence süresinde herkese oyun hakkı tanıyabilmek adına kişilerin oynayacağı oyun sayısı bir olarak belirlenmiştir. Oyun sırası bekleyen diğer kadınlara saygısızlık olmaması adına uygulanan bu kural il genelinde görülür.

Bölge genelinde eğlencede kimin oyuna kalkacağını belirleyerek oluşabilecek olası bir kargaşayı önleyen görevliler vardır. Bergama'da bu kişi gelinin yengesidir. Tire ve Ödemiş'te bu düzeni sağlayan kişiye *değnekçi* denir. Mordoğan'da bu iş için hevesli olan herhangi bir kişi görevlendirilir ve özel bir adlandırması yoktur.

İzmir kadın oyunlarında oyunlara ayrı bir isim verilmez. Genel adlandırmasıyla bölge genelinde "düz oyun" denilen kadın oyunları, oyuna eşlik eden türkünün adı ile ifade edilir. Oyunlar daire yönüne ve daire tersine düz veya çapraz şekilde yapılan yürümler, sekme, çökme ve dönme hareket cümlelerinden oluşur.

İzmir'de geleneksel oyunların kurum ve kuruluşlar bazında faaliyetleri 1970li yıllarda başlar. İzmir'in ilk halk oyunları derneği 1969 yılında kurulan İzmir Turizm Folklor Derneğidir. Günümüzde faaliyetlerini sürdüren dernek, halk oyunlarının sahne düzenlemelerinde yöre ve oyun repertuarı seçimini dernek faaliyetlerinin başladığı yıllarda çeşitli araştırmacıların yaptığı alan araştırması bulgularına dayalı olarak belirlemiştir. Yetmişli yıllarda İzmir'deki derneklerinin repertuarında yer alan Afyonkarahisar oyunları, Şahin Ünal tarafından 1974 yılında Fatih Koleji ve Mazlum Nusret Kılıçkırın'ın destekleri ile Dinarlı Fahrettin Şahiner ve Sandıklı'dan Ali Yağcı'dan derlenmiştir. Acıpayam yöresi oyunları da yine Şahin Ünal tarafından 1978 yılında derlenmiştir. Anamur yöresi oyunları Anamur'dan gelen Şerafettin Sarıncı tarafından öğretilir ve İzmir'de ilk olarak İzmir İnönü Lisesi, İzmir Anadolu Lisesi ve İzmir Turizm Foklor Derneği tarafından oynanır. Bergama oyunları yetmişli yıllarda Kemal Ergen ve Orhan Çetinkalp tarafından yeniden derlenir ve yöre oyunları İzmir'de yeniden yaygın şekilde oynanmaya başlanır. Van yöresi oyunları Necati İlter sayesinde derneklerin oyun repertuarına eklenir ve sahnelenir.

Altmışlı yıllarda İzmir'de zeybek oyunlarını oynayan tek kurum İzmir Ticaret Lisesi'dir. O yıllarda zeybek yöresine ait oyunlar ait olduğu ilin ismi ile (Muğla zeybeği, İzmir zeybeği gibi) değil, genel tür adı kullanılarak "zeybek oyunları" şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde alan çalışmalarının artması ve yeni oyunların tespit edilmesi sonucunda, oyunlar iller hatta ilçeler bazında isimlendirmeler almıştır. Günümüzde halk oyunları sahneleme çalışmalarında yöre ve oyun seçimi oyunların kolaylık ve zorluğu, popüleritesi, eğitmenin oyun bilgisi, dansçının istek ve beklentilerine göre belirlenmektedir.

Görüşmelerimizde İzmir il genelinde halk oyunları eğitmenliği yapan kişilerin, halk oyunları yarışmalarının, halk oyunlarının il merkezlerinde yeni bir yapı kazanmasına büyük etkisi olduğu yönünde ortak düşünceye sahip oldukları anlaşılmıştır. Beğenilme ve yarışmada dereceye girebilme kaygısı ile geleneksel oyun tavrından uzaklaşmış, tüm dansçıların tek tip oynadığı bir oyun yapısı oluşmuştur. Geleneksel yapıda var olan bireysellik, günümüz halk oyunları ekiplerinde görülmemektedir. Yarışma kriterlerinden dolayı oyunlarda gelenekte var olan çökme ve dönme hareketlerinin risk almamak adına yapılmak istenmemesi, sahnelemede kullanılan kalıba

(paterne) uyması için oyun hareket cümlelerinin değiştirilmesi, hızlandırılması veya yavaşlatılması, dansçının koşar adım veya olduğu yerde oynatılması veya dansçının yüzünün sürekli seyirciye dönük olması düşüncesi ve benzeri etkenler oyun yapılarında bozulmalara neden olmuştur.

Bedensel devinime dans özelliği katan estetik anlayış, geleneksel danslarda yöreden yöreye değişkenlik sergileyen kültürel izler taşır. Yöresel tavır olarak adlandırılan dansın kültürle bağlantılı estetik yapısını anlamak bölgenin kültürünü, toplumsal yapısını ve dansa anlam katan bağlam özelliklerini anlamakla mümkündür. Doğru tavır belirlemesi yapabilmek için derlenen oyunun doğal ortamında oynanış biçimi saptanmalıdır. Bir oyun artık doğal ortamında fazlaca oynanmıyorsa, geleneksel düğünler yerini modern diye tanımlanan düğünlere bırakıyorsa, insanlar hasat sonu eğlencelerine eskisi kadar ilgi göstermiyorsa artık o yörenin insanları bile eski duygularla, eski tavırlarıyla oynamayacaktır. Televizyonda gördükleri dansların figürleri ve tavırları ile geleneksel danslarının figür ve tavırları arasında bocalayan genç kuşaklar ister istemez, ama iyi ama kötü, yeniliğe ayak uydurmaktadırlar (Avşar, 1992: 28).

Araştırmamız İzmir ili geleneksel kadın oyunlarının hem gelenek içerisinde hem il merkezindeki çeşitli kurumlar bünyesinde sahip oldukları yapıyı bağlam, işlev ve yapısal özellikleri ile inceleme imkânı sunmuştur. İl genelinde oyunların benzeşen ve farklılaşan özellikleri açıklanırken, günümüzde gözlenen değişim nedenleri ile izaha çalışılmıştır. Araştırmamızda yirmi beş kaynak kişi ile görüşülmüş, repertuvarda yer almayan dokuz oyun ve türkü tespit edilerek repertuvara kazandırılmıştır. Coğrafi sınırlarla kültüre sınır çekilemediği ve her geçen gün değişen yaşamların kültür ürünlerini de değişime uğrattığı malumdur. Dolayısıyla periyodik aralıklarla aynı bölgede yapılacak çalışmaların somut olmayan kültür ürünlerimizin tespit ve tahlili için önemli olacağı düşüncesindeyiz.

#### KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akdoğu, O. (2004). Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler. İzmir: Onur Akdoğu Kişisel Yayınları.
- Aktaş, M. (2020, Eylül 18). Mordoğan, İzmir.
- Avşar, E. (1992). Halk Oyunlarında Tavır ve Yöre İlişkisi, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. C: III. Ankara.
- Baykurt, Ş. (1946). Türk Halk Oyunları. Ankara: Kalite Matbaacılık.
- Baysal, P. (2018, Kasım 03). Menemen, İzmir.
- Çaylı, M. (2020, Aralık 10). Tire, İzmir.
- Demirsipahi, C. (1975). Türk Halk Oyunları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gençer, E. (2020, Ekim 11). Bergama, İzmir.
- Günay, M. S. (2020, Aralık 10). Tire, İzmir.
- Karadağ, E. (2020, Eylül 18). Mordoğan, İzmir.
- Sezer, N. (2018, Kasım 03). Menemen, İzmir.
- Pancar, T. (2020, Ekim 11). Bergama, İzmir.

Yamaner, O. H. (2015). İzmir İli Geleneksel Kadın Zeybek Oyunlarının Yapısal Analizi. *International Journal of Human Sciences*, V. 12, Issue. 2.

### Kaynak Kişiler



Türkan Pancar. 68 yaşında. Kınık doğumlu, Bergama'da ikamet ediyor. Evli. Dört çocuk annesi. Müzisyen. Davul ve darbuka icracısı.



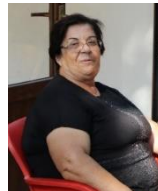
Emine Genç. 1956 Bergama doğumlu. İlkokulu mezunu. Evli. Üç çocuk annesi. Müzisyen. Darbuka icracısı.



Nigar Sezar: 1975 Menemen Ulucak doğumlu. İlkokul mezunu. Evli. Bir çocuk annesi. Müzisyen Müzisyen (keman icracısı).



Pınar Baysal: 1981 Menemen Ulucak doğumlu. İlkokul mezunu. Evli. İki çocuk annesi. Müzisyen (Darbuka, def, davul icracısı).



Emsal Karadağ: Yetmiş dört yaşında. Mordoğan doğumlu. Ortaokul mezunu. Üç çocuk annesi.



Müesser Aktaş: Yetmiş dört yaşında. Mordoğan doğumlu. Evli. İki çocuk annesi. Ortaokul mezunu.



Mehmet Çaylı: 1951 Tire Eğridere Köyü doğumlu. İki çocuk babası. Çiftçi. İlkokul mezunu. Dilsiz ve dilli kaval icracısı. 2008 yılında kurulan “Gökçen Efe Derneği'nin” kurucularından.



Mehmet Serdar Günay: 1974 Tire Eğridere köyü doğumlu. Evli. Üç çocuk babası. Lise mezunu. Çiftçi. 2008 yılında kurulan “Gökçen Efe Derneği”nin kurucularından.